

Madencilik Sektörü Değerlendirmesi

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası

GİRİŞ

Ülkemiz doğal kaynaklar açısından önemsenir bir potansiyel taşımaktadır. Ancak ülke ekonomisinde madenciliğin önemli bir yeri olduğunu söylemek olası değildir. Türkiye, üretilen madensel kaynak çeşitliliği açısından, 152 ülke arasında, 29 maden türünde yapılan üretim sonuçlarına göre, 10. sırada yer alıyor. Ancak üretici ülkelerin dünya pazarı payları sıralamasında %16 oranı ile 52. sıradadır. 50 dolayında madensel kaynak üretimi yapılmakta ve bu üretimin yarattığı katma değer niceliği 2-2,5 milyar dolara ulaşmaktadır. Bunun GSMH içindeki payı ise %1,1 dolayındadır. Madencilik ve madene dayalı sanayi birlikte düşünüldüğünde oluşan katma değer GSMH içindeki payı %12'yi bulmaktadır. Bu da bu alanda 22 milyar dolarlık bir değer yaratıldığı anlamına gelmektedir.

1996 yılında yapılan İkinci Madencilik Şurasında belirlenmiş maden kaynaklarımızın değerinin 2 trilyon dolar olduğu, bu bağlamda yılda 8-12 milyar dolarlık üretim yapılabileceği ve 4-6 milyar dolarlık bir ihracatın gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir. Oysa 2-2,5 milyar dolarlık bir üretim, 700-800 milyon dolarlık bir dış satım gerçekleştirilebilmektedir.

Ülkemizin jeolojik özellikleri küçük-orta rezervli, çok çeşitli maden yataklarının oluşumuna olanak tanımaktadır. Ancak Bor ve Trona'da dünyanın en büyük ve ikinci rezervlerine sahip olduğumuz biliniyor. Diğer yandan mermer, zeolit, pomza, sölestin ve toryum gibi madenlerimizin önemli rezervler oluşturduğunu söyleyebiliriz. Hemen belirtmek gerekir ki yukarıda sunulan rakamlar sadece belirlenmiş kaynaklara ilişkindir Diğer yandan saptanmış maden kaynaklarımızdan bazıları gerekli teknoloji sağlanamadığı için atıl

kalmış ya da yeterince değerlendirilememiştir Malatya-Hasançelebi, Bingöl-Avnik demir yatakları, Mazıdağ fosfat yatağı vd. bunun örneklerindedir.

Madencilik yüksek katma değer yaratan, emek yoğun bir sektör olmasının yanında, ülke sanayinin gelişimine ve işsizlik sorununun çözümüne önemli katkılar sağlayacak bir potansiyel ortaya koymaktadır. Ancak bu potansiyel kamu yararı ilkesiyle doğru değerlendirilebilirse ülke ekonomisine kazanç getirebilecektir. Diğer yandan madenlerin “yenilenemez” kaynaklar olması bu varlığın en verimli şekilde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır

ÜLKEMİZ MADENCİLİĞİ VE SORUNLARI

KAMU SEKTÖRÜ VE SORUNLARI

Maden arama çalışmaları maden üretiminin alt yapısını oluşturur. Madenler işletilirken aynı işletme alanında ya da başka alanlarda yeni rezervlerin aranması gerekir. Arama döneminde yapılacak olan yatırımın yüksekliği ve büyük ölçüde risk altında olması, aramacılığın gerilemesine ve dolayısıyla maden üretiminin gerilemesine yol açmaktadır. Yapabilecek büyüklükte olanlar da riskin yüksek olması nedeniyle çoğunlukla yatırımdan kaçınmaktadır.

1980 sonrası izlenen ekonomi politikaları bu alanda yetkinleşmiş kamu kuruluşlarını işlevsizleştirerek, maden aramacılığını yetersiz bir düzeye indirmiştir. Bunlardan en önemlisi 1980'den sonra enstitü yapısı değiştirilerek, rutin bir devlet dairesine ve dolayısıyla partizanca müdahalelere açık bir genel müdürlüğe dönüştürülen MTA'dır.

MTA, birikimi ve donanımı ile dünyadaki en güçlü jeolojik araştırma kurumlarından (geological surveys) biridir. MTA'nın kuruluşundan 1980'li yıllara kadar ülke madenciliğine yapmış olduğu katkılar bilinmektedir. Bilinen hemen tüm linyit, taşkömürü, trona bor, asfaltit, uranyum, toryum ve petrol yatakları MTA tarafından bulunmuştur. Ancak 1985 yılında yayımlanan 3213 sayılı maden yasası MTA'nın bir çok etkinliğini kısıtlamış, ruhsat edinmede herhangi bir özel şirket ve kişiden farkı kalmamıştır. Oysa, 3213 sayılı yasadaki önceki 6309 sayılı yasaya göre çalışmalarını yürüten ve çok önemli sonuçlar üreten bu kurum bilinçli bir politika sonucu etkisiz hale getirilmiştir.

Etibank özelleştirmelerle küçültülmüş, işlevinden

uzaklaştırılmıştır tek bakır izabe tesisi Karadeniz Bakır İşletmeleri(KBİ) 2004 yılında özelleştirilmiştir. Çinko cevher ve konsantresini değerlendirebilecek faal hiçbir tesisi bulunmamaktadır Kayseride bulunan oksitli çinko cevherini işleyen Çin-Kur'un faaliyetine son verilmiş daha sonra özelleştirilmiştir bugün sülfürlü çinko cevherini işleyecek tesis kurlanması nedeniyle bu cevheri ülke içinde değerlendirme imkanı bulunmamaktadır Ereğli Demir Çelik, Karabük Demir Çelik ve İskenderun Demir Çelik fabrikaları özelleştirilmiştir.

MADENCİLİKTE ÖZEL SEKTÖR

Özel sektör çevrelerce “özel sektörün madencilik katılıma engelleniyor” gibi bir yaklaşım bulunmaktadır. Oysa bunun gerçek yaşamda karşılığı bulunmuyor Kamunun madencilik alanındaki etkinliği ağırlıklı olarak bor ve kömür madenleriyle sınırlıdır. Özel sektörün bu alandaki isteksizliği, yüksek yatırım ve yatırım riski gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Aslında Cumhuriyet tarihimizde 1923-30 yılları arasında uygulanan liberal ekonomi politikalarıyla madencilikte özel sektör özellikle teşvik edilmiş ancak olumlu sonuçlar alınamamıştır. Yine bilindiği gibi bu nedenlerle 1930'lu yıllarda Sümerbank, MTA Enstitüsü, Etibank ve Demir Çelik İşletmeleri gibi sanayi ve madencilik kuruluşları oluşturulmuştur.

Maden işletmeciliğinde uzun yıllar devlet-özel sektör tartışması yaşanmıştır. 24 Ocak 1980 sonrasında serbest piyasa ekonomisinin tercih edilmesine bağlı olarak, özel sektör öne çıkarılmıştır. Ancak, madencilik sektörü özel sektörün payı ve yatırımlarının hala en düşük olduğu sektördür Gerçek böyle iken, kamu işletmelerine politik müdahaleler artmış, öz kaynak eksiklikleri giderilmemiş, piyasada yüksek faiz oranları ile borçlandırılmış, teknolojilerini yenilemelerine olanak sağlanmamış, iş planlamasına dayalı bir istihdam politikası uygulanmamış ve böylece özelleştirmenin maddi koşulları hazırlanarak, katma değer üreten kuruluşlar elden çıkarılmıştır.

Özel işletmecilerin en az yatırımla en fazla faydayı sağlamaya yönelik yaklaşımı kamu yararı ve toplumsal faydanın önüne geçmektedir. Örneklemek gerekirse; yeraltı zenginlikleri, özellikle de metalik madenler, bir yandan sürekli yükselen fiyatları yüzünden ve bir yandan da gelişen çıkarma ve işleme teknolojileri sayesinde giderek daha düşük tenörlü yataklarda

işletilmektedir. Yine de, her bir yatağın işletmeye konu olacak kesiminin seçilmesi ve işletilecek kesimin tenörünün alt sınırının (cut off grade) kararlaştırılması yatırımcı ve işletmecinin kendi kar maksimizasyonu açısından değerlendirilmektedir. Bunun çok tipik bir örneği Uşak-Kışladağ'da, Kanada'da kurulu Eldorado şirketi (ülkemizde, sahibi olduğu Tüpraş AŞ olarak) işletme programıdır. Buna karşı, yatağın bu ülkenin bir yer altı zenginliği olduğunu ve geride bir daha işletilemeyecek 6,7 milyon ton cevher bırakılarak işletilmesi kamu yararı açısından madencilik geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Böyle bir uygulama, doğal kaynaklarımızın talan edilmesi anlamına gelmektedir. Anayasaya göre devletin hükmü tasarrufu altında olan, yenilenemeyen doğal kaynaklarımızın ulusal ve toplumsal yararı en iyi şekilde sağlayacak yöntemlerle işletilmesi, bireylerin ya da şirketlerin kar hırsıyla heder edilmemesi gerekir. Bu örnek tek örnekte değildir. Cominco'nun Artvin Cerattepe'deki sülfürlü bakır yatağını işletirken kârını en yükseğe çıkarmak için akıl almayacak kadar yüksek bir "cut off grade" değeri seçmesine razı olunduğunda özel sektör ya da yabancı sermaye katılımı sağlanmış olacaktır. Peki, bundan kim yarar sağlayacak? Şirketin kar hesabıyla milyonlarca ton rezervin değerlendirilmesinden vazgeçilmesi kamu yararıyla, toplumsal faydayla örtüşmemektedir.

Madencilik hammadde dış satımcılığı olarak gören özel girişimci kesimler vardır. Bunlar, genellikle el yordamıyla dış pazarlar bularak çıkardıkları hammaddeleri dışarı satıp madencilik dışında kullanacakları birikimlere yöneliyorlar. Sonuçta Bu alanda ne kullanılan teknoloji geliştirilebilir; ne yatırımlar geliştirilip çıkarılan hammaddelerin ülke içinde işlenip ikinci, üçüncü ürünler üretilmesi yoluna gidiliyor; ne de arama çalışmalarına ilgi duyuluyor.

Yabancı dış alımcıların ülke içinde başka alanlarda iş ilişkileri içinde oldukları girişimciler, kimi zaman ruhsat ve işletmeleri devir alarak kendileri bir işletme kurup; kimi zaman da çıkarılmış cevher ya da hammaddeleri toplayarak çalışıyorlar. Çıkarılan cevher hammadde ülke içinde işlenmeden, kayda değer bir katma değer elde edilemeden yurt dışına satılıyor. Elde edilen gelir sektör dışında kalıyor. Madencilik sektöründe yaşanan bu durum ne maden ve hammadde yataklarının ne çevre koşullarının korunmasında; ne arama çalışmalarını olumlu etkileyip yeni

yatakların ortaya çıkarılmasında; ne de madencilik sektöründe kullanılagelen teknolojinin ve sosyal sermayenin geliştirilmesinde olumlu bir katkı yaratamıyor.

ülke içinde değişik alanlarda endüstri kuruluşlarına sahip şirket topluluklarının yapılarında madencilik de yer vermesi, ya da kısıtlı ölçüde de olsa madencilikten elde edilen gelirin bu sektöre yatırıldığı bazı özel yatırımcılar bulunmaktadır. Ancak sektöre sınırlı yatırım yapmalarına karşın ağırlıklı olarak hammadde satımını hedefledikleri de bir gerçektir.

Ülkemize madencilik işletmeleri için gelen yabancı sermaye de var. Bunlar, yalnızca son on yılda ilgi göstermeye başladı ülkemiz madenciliklerine. Bunların hiç biri ülke içinde metal işleme endüstrisi kurma düşüncesine sahip değil. Hepsi, çok uluslu şirketler .Bu yalnız ülkemize özgü yaşanan bir süreç değil. Dünya Bankası ve öteki kuruluşların çabalarıyla az gelişmiş ülkelere dayatılan hammadde deposu olma rolü bütün dünyada uygulanıyor. Her yerde o ülke madenciliklerinin yıkımı ve yerine